

بررسی عملکرد صادرات غیرنفتی و عوامل تعیین‌کننده آن

اسماعیل رمضانپور
(استادیار گروه مدیریت دانشگاه گیلان)
Esmacel_ramazanpoor@yahoo.com

همبستگی مثبت معنی‌داری وجود دارد. در حالی که بهبود رابطه مبادله، افزایش نرخ ارز آزاد و پرداخت جایزه صادرات، صادرات غیر نفتی را افزایش می‌دهد، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی موجب استمرار و شتاب آن می‌گردد. همبستگی منفی معنی‌دار بین صادرات غیر نفتی و حاشیه نرخ ارز اشاره دارد که تثبیت نرخ ارز مانع صادرات می‌گردد.

مقدمه

جهت دستیابی به نرخ‌های بالای رشد اقتصادی و کاهش قابل توجه نرخ بیکاری و تحقق هدف‌های سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، توسعه صادرات غیر نفتی امری حیاتی است. در دهه اول انقلاب اسلامی، صادرات غیر نفتی به‌طور متوسط سالیانه کمتر از یک میلیارد دلار بوده است. در دوره (۸۵-۱۳۶۹) صادرات غیرنفتی در طی سه برنامه توسعه و در یک روند تقریباً صعودی به بالای ده میلیارد دلار در سال‌های اخیر افزایش یافته است و در سال ۱۳۸۵ از مرز سیزده میلیارد دلار فراتر رفته است. (جدول

عملکرد صادرات غیرنفتی / سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی / رابطه مبادله / نرخ ارز در بازار / جایزه صادرات

چکیده

در این مقاله عملکرد صادرات غیرنفتی ایران و عوامل تعیین‌کننده آن طی دو دهه‌ی اخیر مطالعه و بررسی شده است. صادرات غیرنفتی در سال‌های اخیر به بالای ده میلیارد دلار افزایش یافته است در حالی که در دوره‌ی (۶۹-۱۳۵۹)، سالانه از یک میلیارد دلار فراتر نمی‌رفت. در دستیابی به این موفقیت نسبی عوامل متعددی نقش داشته‌اند. براساس ملاحظات نظری و تجربی در تبیین رفتار صادرات و محدودیت دوره‌ی زمانی مطالعه (۸۵-۱۳۶۹)، رابطه بین صادرات غیرنفتی و متغیرهای: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رابطه مبادله، سطح نرخ ارز در بازار آزاد، پرداخت جایزه صادرات، و حاشیه نرخ ارز از طریق آزمون رتبه‌ای اسپیرمن مطالعه و بررسی شده است. نتایج آماری اشاره دارد که بین صادرات غیر نفتی و چهار متغیر اول

(۱) بنابراین به نظر می‌رسد که صادرات غیر نفتی ایران در دو دهه اخیر به طور محسوسی افزایش یافته است و این می‌تواند موفقیت بزرگی محسوب گردد.

برای ارزیابی و سنجش این تحول چند شاخص مهم در این زمینه مطالعه و بررسی شده است. نسبت صادرات غیرنفتی به کل صادرات، به‌طور متوسط در سال‌های (۶۴-۱۳۵۹) کمتر از پنج درصد بوده و تا سال ۱۳۷۰، به استثنای سال ۱۳۶۵، زیر ده درصد بوده است. این نسبت در دوره (۸۵-۱۳۷۰) همراه با نوساناتی یک روند صعودی پیدا کرده و به بیست درصد نزدیک شده است. (جدول (۱)، R1) نسبت صادرات غیرنفتی به صادرات نفتی نیز در همین راستا، از حدود کمتر از ده درصد در دهه (۶۹-۱۳۵۹) به بالای بیست درصد در دو دهه‌ی اخیر افزایش یافته است. (جدول (۱)، R2) نمودارهای مربوطه نیز نشان می‌دهند که صادرات غیرنفتی علیرغم نوسانات زیاد در طی دوره‌ی تحت مطالعه، یک روند صعودی داشته است. نسبت صادرات غیرنفتی به GDP نیز این روند را نشان می‌دهد (پیوست، جدول داده‌های آماری، R4) نسبت کل واردات به صادرات غیرنفتی (R3) نیز در یک روند نزولی از یک عدد دو رقمی در دهه‌ی (۶۹-۱۳۵۹) به یک عدد یک رقمی در دو دهه‌ی اخیر کاهش یافته است که تحول مثبتی می‌باشد. (جدول ۱) این شاخص‌ها و نمودارهای مربوطه نشان می‌دهند که صادرات غیر نفتی در طی دوره تحت مطالعه علیرغم نوسانات شدید دارای یک روند صعودی بوده است. نیاز است این روند صعودی در چهارچوب یک مدیریت قوی و سیاست‌های مناسب اقتصادی تثبیت گردد و تداوم یابد. علیرغم این موفقیت نسبی، مقایسه ارقام صادرات غیرنفتی ایران با کشورهای موفق آسیای شرقی تفاوت قابل توجهی را نشان می‌دهد. بر اساس گزارش سازمان ملل در حالیکه کل صادرات ایران (نفتی و غیر نفتی) در سال ۱۳۸۵ حدود ۷۵ میلیارد دلار بوده است، کره، هند و اندونزی در سال ۲۰۰۶، به ترتیب ۳۲۵ میلیارد دلار، ۱۰۳ میلیارد دلار و ۱۰۰/۷ میلیارد دلار صادرات داشته‌اند. اما برای اقتصاد نفتی ایران، که بازار داخلی بزرگی دارد و انگیزه صادرات بسیار ضعیف می‌باشد دستیابی به رقم صادرات غیرنفتی سیزده میلیارد دلار حائز اهمیت است. مقاله حاضر درصدد است برخی عوامل مؤثر در توسعه صادرات غیر نفتی ایران را در دو دهه‌ی اخیر مورد بررسی و مطالعه قرار دهد. چهارچوب مقاله به این شرح است که ابتدا ادبیات تحقیق و

ملاحظات نظری ارائه می‌گردد. بعد از آن مدل تحقیق و تجزیه و تحلیل تجربی و در انتها جمع‌بندی و نتایج خواهد آمد.

۱. ادبیات موضوع

مدنی (۱۳۶۷)، آلوارز [۱] (۲۰۰۷) و ترینداد [۲] (۲۰۰۵) اشاره دارد که تجارت بین‌الملل به ویژه توسعه صادرات به علت مزیت‌های برجسته‌ای مانند صرفه‌های ناشی از مقیاس، فعالیت در یک محیط رقابتی، بهبود بهره‌وری و کارایی در تسریع رشد و توسعه اقتصادی بسیار مؤثر است. استراتژی برون‌نگر پیشبرد صادرات به عنوان یکی از مهمترین عوامل موفقیت اقتصادی در حد معجزه آسیای شرقی محسوب می‌گردد. این استراتژی تجاری در راستای نظریه اقتصادی آدام اسمیت و اندیشه نئوکلاسیک می‌باشد که تجارت آزاد را موتور رشد و توسعه اقتصادی می‌داند. اما این نکته بسیار ارزشمند توسط بسیاری از کشورهای در حال توسعه خیلی دیر درک گردید. چون استراتژی توسعه صادرات در ارتباط تنگاتنگ با سیاست‌هایی مانند رویکرد اقتصاد آزاد، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و ورود شرکت‌های فراملیتی (MNCs) است و ادبیات سوسیالیستی حاکم بر بلوک شرق و بسیاری از کشورهای در حال توسعه در تضاد شدید با این سیاست‌ها بوده است. اهمیت تجارت آزاد و راهبرد توسعه صادرات و بسته‌سیاستی مرتبط با آن بعد از فروپاشی بلوک شرق و شهرت معجزه آسیای شرقی آشکار گردید و به تدریج مورد پذیرش کشورهای دیگر در حال توسعه قرار گرفت. در حال حاضر بر اساس شواهد موجود: بایلی [۳] (۱۹۹۳) و دیپایتر [۴] (۲۰۰۶) کشورهایی که به استراتژی توسعه صادرات به عنوان یک استراتژی توسعه اقتصادی روی می‌آورند پیوسته در حال افزایش است. اکنون کشورها به جای دفع FDI، با آغوش باز از آن استقبال می‌کنند.

برای یک مدت طولانی، مدل نئوکلاسیک هکشر - اوهلین پارادایم مسلط تجارت بین‌الملل بوده است. بر اساس این مدل (تئوری وفور نسبی عوامل) یک کشور در تولید کالایی دارای مزیت نسبی است و باید در آن تخصص یابد و آن را صادر کند که عامل تولید آن کالا را به طور نسبتاً فراوان در اختیار داشته باشد. مدل هکشر - اوهلین متکی بر فرضیات مهمی مانند رقابت کامل، عدم صرفه‌های ناشی از مقیاس و دسترسی رایگان به فن‌آوری است. در دهه‌های بعد برخی اقتصاددانان مانند مونتویو و

رامیا|۵| (۲۰۰۵) به منظور بررسی و آزمون عوامل و منابع دیگر مزیت نسبی، تعدادی از این فرضیات را کنار نهادند. تئوری شکاف تکنولوژی با تأکید بر نقش تکنولوژی در الگوهای تجارت بین‌الملل، مفاهیم نوآوری، تخصص و یادگیری را به عنوان عوامل عمده مزیت

نسبی معرفی می‌نماید. عملکرد صادرات از متغیرهایی مانند رشد قابلیت‌های فنی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سطح اولیه مهارت‌های فنی، و مخارج تحقیق و توسعه تأثیر می‌پذیرد.

جدول ۱- تجارت خارجی ایران (۸۵-۱۳۵۹)، ارقام به میلیون دلار

سال	کل صادرات	صادرات نفت و گاز	صادرات غیر نفتی	کل واردات	R1	R2	R3
۱۳۵۹	۱۲۳۳۸	۱۱۶۹۳	۶۴۵	۱۳۴۴۱	۵/۲	۵/۵	۳۰/۸
۱۳۶۰	۱۱۸۳۱	۱۱۴۹۱	۳۴۰	۱۵۰۱۵	۲/۹	۲/۹	۴۴/۲
۱۳۶۱	۲۰۴۵۲	۲۰۱۶۸	۲۸۴	۱۴۳۴۵	۱/۴	۱/۴	۵۰/۵
۱۳۶۲	۲۱۵۰۷	۲۱۱۵۰	۳۵۷	۲۰۶۰۳	۱/۶	۱/۷	۵۷/۷
۱۳۶۳	۱۷۰۸۷	۱۶۷۲۶	۳۶۱	۱۴۴۹۴	۲/۱	۲/۱	۴۰/۱
۱۳۶۴	۱۴۱۷۵	۱۳۷۱۰	۴۶۵	۱۳۷۲۱	۳/۲	۳/۴	۲۹/۵
۱۳۶۵	۷۱۷۱	۶۲۵۵	۹۱۶	۱۱۸۲۷	۱۳/۷	۱۴/۶	۱۲/۹
۱۳۶۶	۱۱۹۱۶	۱۰۷۵۵	۱۱۶۱	۱۳۳۳۶	۹/۷	۱۰/۸	۱۱/۴
۱۳۶۷	۱۰۷۰۹	۹۶۷۳	۱۰۳۶	۱۰۶۰۸	۹/۶	۱۰/۷	۱۰/۲
۱۳۶۸	۱۳۰۸۱	۱۳۰۴۷	۱۰۴۴	۱۳۴۴۸	۷/۹	۸/۷	۱۲/۹
۱۳۶۹	۱۹۳۰۵	۱۷۹۹۲	۱۳۱۲	۱۸۳۳۰	۶/۸	۷/۳	۱۴
۱۳۷۰	۱۸۶۶۱	۱۶۰۱۲	۲۶۴۹	۲۵۱۹۰	۱۴/۲	۱۶/۵	۹/۵
۱۳۷۱	۱۹۸۶۸	۱۶۸۸۰	۲۹۸۸	۲۳۲۷۴	۱۵	۱۷/۷	۷/۸
۱۳۷۲	۱۸۰۸۰	۱۴۳۳۳	۳۷۴۷	۱۹۲۸۷	۲۰/۷	۲۶/۱	۵/۱
۱۳۷۳	۱۹۴۲۴	۱۴۶۰۳	۴۸۲۱	۱۲۶۱۷	۲۴/۸	۲۳/۱	۲/۶
۱۳۷۴	۱۸۳۶۰	۱۵۱۰۳	۳۲۵۷	۱۳۷۷۴	۱۷/۷	۲۱/۵	۳/۹
۱۳۷۵	۲۲۳۹۱	۱۹۳۷۱	۳۱۲۰	۱۹۴۸۹	۱۳/۹	۱۶/۲	۶/۲
۱۳۷۶	۱۸۲۸۱	۱۵۴۷۱	۲۹۱۰	۱۴۱۳۳	۱۵/۸	۱۸/۸	۴/۸
۱۳۷۷	۱۳۱۱۸	۹۹۲۳	۳۱۸۵	۱۴۲۸۶	۲۴/۳	۲۲/۱	۴/۵
۱۳۷۸	۲۱۰۳۰	۱۷۰۸۹	۳۹۴۱	۱۳۴۳۳	۱۸/۷	۲۳/۱	۳/۴
۱۳۷۹	۲۸۴۶۱	۲۴۲۸۰	۴۱۸۱	۱۵۰۸۶	۱۴/۷	۱۷/۲	۳/۶
۱۳۸۰	۲۳۹۰۴	۱۹۳۳۹	۴۵۶۵	۱۸۱۳۹	۱۹/۱	۲۳/۶	۴
۱۳۸۱	۲۸۲۳۷	۲۲۹۶۶	۵۲۷۱	۲۲۰۳۶	۱۸/۷	۲۲/۹	۴/۲
۱۳۸۲	۳۳۹۹۱	۲۷۳۵۵	۶۶۳۶	۲۹۵۶۱	۱۹/۵	۲۴/۲	۴/۴
۱۳۸۳	۴۳۸۵۲	۳۶۳۱۵	۷۵۲۷	۳۸۱۹۹	۱۷/۲	۲۰/۷	۵/۱
۱۳۸۴	۶۴۳۶۶	۵۳۸۲۰	۱۰۴۵۶	۴۳۰۸۵	۱۶/۴	۱۹/۶	۴/۱
۱۳۸۵	۷۵۵۳۷	۶۲۴۵۸	۱۳۰۷۹	۴۹۲۹۲	۱۷/۳	۲۰/۹	۳/۸

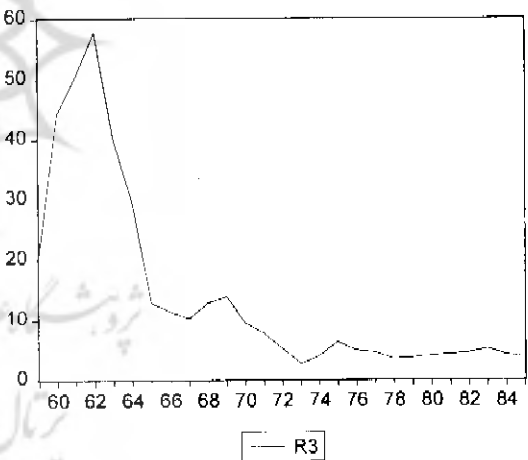
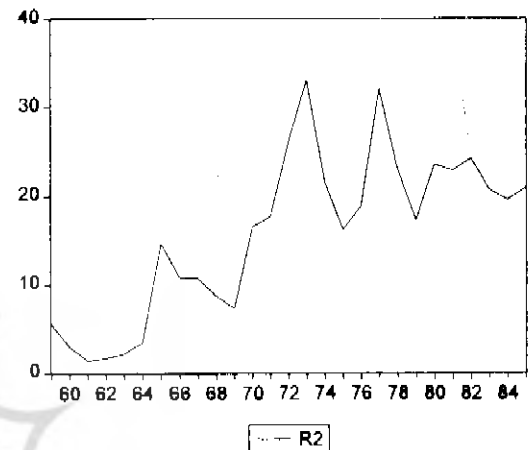
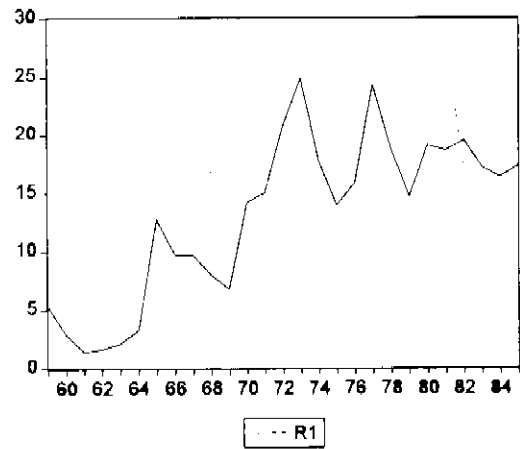
منابع:

۱. ایران در آینه آمار سال‌های مختلف
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی
۳. سازمان توسعه تجارت ایران، وب سایت سازمان

محرك مناسبی هم باشد. کشورهای آسیای شرقی با واردات محصولات با فن آوری سطح بالا توانستند آن را با یک هزینه کمتری کپی و بازتولید کنند. اکنون بسیاری از این کشورها قادرند با کشورهای پیشرفته در بخش‌های دارای فن آوری سطح بالا (تلفن‌های موبایل، نیمه‌هادی‌ها، صفحه‌های پلاسما، کامپیوتر و ...) رقابت کنند و این به واسطه انباشت قابلیت‌های فنی می‌باشد. البته واردات تکنولوژی الزاماً به توسعه صادرات نمی‌انجامد. واردات تکنولوژی به انباشت قابلیت‌های فنی کمک می‌کند و در صورت اتخاذ رویکرد برون‌گر پیشبرد صادرات می‌تواند به جهش صادرات منتهی گردد.

در تحقیقات شارما [۸] (۲۰۰۳) و فافرمری [۹] (۲۰۰۴) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) یک ابزار قدرتمند پیشبرد صادرات است. زیرا شرکت‌های چندملیتی که به واسطه آنها FDI جذب می‌گردد آشنایی و دسترسی کامل به بازارهای خارجی داشته و می‌تواند ورود تولیدات صنعتی کشورهای در حال توسعه به این بازارها را تسهیل و تسریع نمایند. البته مشارکت یا عدم مشارکت FDI در پیشبرد صادرات به نظام تجارت کشور بستگی دارد. در صورتی که انگیزه جذب FDI ارتقای مزیت نسبی کشور در سطح جهانی باشد و یک استراتژی برون‌نگر انتخاب گردد، FDI توسعه صادرات را به طور محسوسی افزایش می‌دهد. در بسیاری از کشورهای تازه صنعتی شده، همبستگی مستقیمی بین ورود FDI و افزایش صادرات مصنوعات مشاهده می‌گردد.

مدیریت نرخ ارز به عنوان یکی از عوامل بسیار موثر توسعه صادرات به ویژه برای کشورهای در حال توسعه در مطالعات و تحقیقات متعدد مانند چونگ [۱۰] (۲۰۰۳) و مومو [۱۱] (۲۰۰۷) مورد تاکید واقع شده است. در کشورهای در حال توسعه، رویکرد تجاری درون‌نگر جایگزینی واردات برای یک مدت طولانی، با بالا نگهداشتن ارزش واقعی نرخ ارز به بخش صادرات به شدت آسیب رسانده است. ارزش‌گذاری بالای نرخ ارز موجب می‌شود که کالاهای خارجی در مقایسه با کالاهای داخلی بسیار ارزان‌تر تمام شود و لذا تمایل به واردات افزایش و برعکس تمایل به صادرات کاهش یابد. هر سیاستی که به این پدیده (Overvaluation) بیانجامد می‌تواند اثرات منفی بر عملکرد صادرات داشته باشد. در کشورهای در حال توسعه‌ای که صادرات برای تحرک و رهایی از رکود تاریخی، به انگیزه‌ها و شرایط

نمودار ۱- نسبت صادرات غیر نفتی به کل صادرات (R1) نسبت صادرات غیر نفتی به صادرات نفتی (R2) و نسبت کل واردات به صادرات غیر نفتی (R3)

بر اساس تئوری جدید تجارت، فیلیپینی و مولینی [۶] (۲۰۰۳) و لال و آلبالدجو [۷] (۲۰۰۴)، کشورهای در حال توسعه به دلیل کمبود نسبی سرمایه انسانی و فقر شدید تاریخی دانش علمی و فنی، دنبال‌کنندگان (واردکنندگان) تکنولوژی هستند. شکاف تکنولوژی اگرچه یک مانع تجارت محسوب می‌گردد اما می‌تواند

مناسب و قوی نیاز دارد کاهش متوالی نرخ ارز می‌تواند محرک مناسبی باشد. در این کشورها حتی تثبیت نرخ ارز می‌تواند به ضرر بخش صادرات عمل نماید. چالش مهم آمریکا با چین در خصوص مازاد تجاری بالای چین در تجارت با آمریکا، در پایین نگهداشتن نرخ ارز در چین به طور تصنعی می‌باشد.

در کشورهای در حال توسعه‌ای که صادرات بسیار ناچیز و اندک است، پرداخت یارانه به صادرات، علی‌رغم مخالفت‌های بین‌المللی (WTO) لازم و ضروری است. یارانه صادرات به صورت پرداخت مستقیم و یا اعطا معافیت مالیاتی است، همچنین پرداخت وام به صادرکنندگان بالقوه و بالفعل، یا اعطا وام‌های کم‌بهره به خریداران خارجی به منظور رونق و شکوفایی صادرات نیز جز یارانه صادرات محسوب می‌گردد. در حالی که کشورهای تازه صنعتی شده از ابزار افزایش معافیت مالیاتی در بخش صادرات استفاده می‌کنند، کشورهای در حال توسعه می‌توانند برای تحرک صادرات، سیاست پرداخت یارانه به بخش صادرات را دنبال نمایند.

موفقیت نسبی ایران در بخش صادرات غیرنفتی بدون هزینه نبوده بلکه معلول اقدامات و برنامه‌های متعددی است که در طول چند برنامه توسعه پیش‌بینی گردیده و انجام یافته است. در برنامه اول توسعه سیاست‌هایی مانند لغو بیمان ارزی، یکسان‌سازی نرخ ارز، خرید ارزهای حاصل از صادرات غیرنفتی به نرخ شناور و تسهیل در واردات کالاهایی که به طور مستقیم و غیرمستقیم در تولید کالاهای صادراتی نقش داشتند در دستور کار قرار گرفت. مجموع ارزش صادرات غیر نفتی در برنامه اول معادل ۱۷/۸ میلیارد دلار پیش‌بینی شده بود که در عمل ۱۱/۷ میلیارد دلار یعنی در حدود ۶۴٪ هدف برنامه تحقق پیدا کرد. در برنامه دوم توسعه به منظور اصلاح نظام تجاری و توسعه صادرات، اصلاح نظام ارزی در دستور کار قرار گرفت. انتخاب نظام ارزی شناور مدیریت شده، حذف رویه‌های دست و پاگیر گمرکی، تدوین نظام تعرفه گمرکی مناسب و زمینه‌سازی برای بروز مزیت‌های نسبی از جمله سیاست‌های برنامه دوم بود. در برنامه دوم از ۲۷/۵ میلیارد دلار رقم پیش‌بینی شده صادرات غیرنفتی ۱۵/۶ میلیارد دلار یعنی در حدود ۵۶/۷٪ هدف برنامه تحقق پیدا کرد. سیاست تجاری برنامه سوم توسعه مبتنی بر اتخاذ سیاست استراتژیک تجاری در جهت بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی موجود و کمک به خلق مزیت‌های نسبی جدید به منظور جهش صادراتی است.

یکی از ابزارهای مورد استفاده در برنامه سوم برای تحقق جهش صادراتی استفاده از یارانه‌ها و جوایز صادراتی می‌باشد که در برنامه چهارم نیز تصریح شده است. در برنامه سوم بیش از ۹۰٪ اهداف پیش‌بینی شده تحقق یافته است. در برنامه چهارم توسعه نیز برای دستیابی به جهش صادرات مجموعه اقدامات و برنامه‌هایی مانند هدفمندسازی و ساماندهی یارانه‌ها و جوایز صادراتی، افزایش سرمایه صندوق ضمانت صادرات، ممنوعیت هرگونه مالیات و عوارض بر صادرات غیرنفتی و حذف کلیه موانع غیرتعرفه‌ای با رعایت موازین شرعی پیش‌بینی شده است. [۱۲]

۲. مدل تحقیق و تجزیه و تحلیل تجربی

مقاله حاضر در تبیین رفتار صادرات غیرنفتی و تصریح عوامل تعیین‌کننده آن از مطالعات و تحقیقات زیر بهره برده است: نوفرستی و عرب مازار (۱۳۷۵) در مطالعه‌ای تحت عنوان شناخت ساختار الگوی اقتصادسنجی کلان ایران، الگوی عرضه صادرات غیرنفتی را به صورت تابعی از تولید ناخالص داخلی، مصرف خصوصی، نرخ ارز در بازار آزاد، نسبت شاخص قیمت کالاهای صادراتی به شاخص قیمت کالاهای وارداتی (رابطه مبادله)، صادرات نفتی با یک وقفه زمانی و یک متغیر مجازی ارائه کرده و این مدل را برای دوره زمانی (۶۹-۱۳۳۸) به کمک OLS برآورد کرده‌اند نتایج برآورد مطابق با انتظارات بوده است. مسعود نیلی (۱۳۷۶) در مطالعه خود (تحلیل عملکرد سیاست‌های تعدیل ساختاری) در بررسی رفتار متغیر صادرات غیرنفتی (کالا و خدمات) ایران، متغیرهای مستقل لگاریتم نرخ واقعی ارز، لگاریتم حاشیه‌ی نرخ ارز و لگاریتم درآمد کشورهای OECD را وارد می‌نماید. نتیجه مهم برآورد مدل تأثیر معنی‌دار نرخ ارز موثر بر تصمیم‌گیری صادرکنندگان بوده است.

شارما (۲۰۰۳) در مطالعه خود صادرات را به صورت تابعی از نسبت قیمت صادرات به قیمت‌های داخلی، فشار تقاضای داخلی (کسری ناخالص مالی دولت مرکزی به صورت درصدی از GDP)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (خالص ورود FDI به دلار آمریکا) تسهیلات و امکانات زیرساختاری (به صورت درصدی از GDP)، متغیر با وقفه عرضه صادرات، و متغیر روند، معرفی نموده و به کمک OLS مدل را برآورد می‌کند. از نتایج برآورد مدل علامت مثبت کشش قیمت عرضه صادرات است که اشاره دارد افزایش در قیمت صادرات نسبت به قیمت‌های داخلی،

عرضه صادرات را افزایش می‌دهد. چن، مای و یو [۱۳] (۲۰۰۵) در تبیین عملکرد صادرات چین اثرات سیاست کاهش مالیات بر صادرات را از طریق آزمون رتبه‌ای اسپیرمن بررسی کرده‌اند.

با توجه به این ملاحظات، در مقاله حاضر تأثیر نرخ ارز آزاد و حاشیه نرخ ارز، رابطه مبادله، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و پرداخت جایزه صادرات بر عملکرد صادرات غیر نفتی (کالا) مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به محدودیت ناشی از متغیرهای مورد علاقه، دوره زمانی مطالعه (۸۵-۱۳۶۹) خواهد بود و رابطه بین صادرات غیرنفتی و عوامل فوق‌الذکر با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن و آماره Z مطالعه و آزمون می‌گردد. با توجه به نظریه شارما (۲۰۰۵) در شرایط کمی مشاهدات ($n = 17$) آزمون رتبه‌ای اسپیرمن تکنیک آماری مناسبی برای استنباط آماری است. این روش باعث می‌شود که تفسیر نتایج تجربی از اعتبار بیشتری برخوردار گردد. ضریب همبستگی اسپیرمن یک روش ناپارامتریک است که برای تعیین جهت و شدت رابطه بین دو متغیر (با توزیع جمعیت نامعلوم) مورد استفاده قرار می‌گیرد و فرمول آن به شرح زیر است:

$$r_s = \frac{\delta \sum d^i}{n(n^i - 1)}$$

که d تفاضل هر زوج مرتب شده در سری زمانی دو متغیر می‌باشد و آماره آزمون برای سطح معنی‌داری ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن عبارت است از:

$$Z = \frac{r_s}{\sqrt{V(r_s)}}$$

که $V(r_s)$ واریانس ضریب همبستگی بوده و برابر با $\frac{1}{n-1}$ است. [۱۴]

داده‌های آماری مورد نیاز از نشریات متعدد بانک مرکزی (و یا وب سایت آن)، مرکز آمار و وب سایت سازمان توسعه تجارت استخراج گردیده است. صادرات غیرنفتی و تولید ناخالص داخلی به میلیارد ریال و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به میلیارد دلار می‌باشد. به کمک این داده‌ها، رابطه بین صادرات غیرنفتی (NOX) و متغیرهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، رابطه مبادله ($Px / Pm = tt$)، نرخ ارز در بازار آزاد (MER)، حاشیه نرخ ارز (MER/OER) و جایزه صادرات (DUM) با استفاده از آزمون رتبه‌ای اسپیرمن برای دوره زمانی (۸۵-۱۳۶۹) به کمک نرم افزار SPSS برآورد گردیده و نتایج در جدول زیر نشان داده شده است.

نتایج آزمون رتبه‌ای اسپیرمن، (جدول ۲) همبستگی مثبت معنی‌داری را بین صادرات غیرنفتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نرخ ارز در بازار آزاد، رابطه مبادله و اعطا جایزه صادرات نشان می‌دهد. ضریب همبستگی نرخ ارز در بازار آزاد بیشتر از همه است و ضریب همبستگی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مرتبه دوم قرار دارد. علامت ضریب همبستگی بین صادرات غیرنفتی و حاشیه نرخ ارز (نسبت نرخ ارز در بازار به نرخ ارز رسمی) منفی و سطح معنی‌داری آن هم ۵ درصد است. برآورد با نتیجه‌گیری نیلی (۱۳۷۶) مطابقت داشته و اشاره دارد که تثبیت نرخ ارز رسمی توسط دولت (و عدم تنزل آن به موازات افزایش تورم) می‌تواند اثر منفی بر عملکرد صادرات داشته باشد.

جدول ۲- نتایج آزمون همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن

DUM	$tt = \frac{Px}{Pm}$	$RR = \frac{MER}{OER}$	MER	FDI	(NOX)
۰/۸۵۴**	۰/۸۲۲**	-۰/۴۹۲*	۰/۹۵۳**	۰/۹۰۴**	
۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۴۵	۰/۰۰	۰/۰۰	P-Value
* همبستگی در سطح ۵ درصد معنی‌دار است ** همبستگی در سطح کمتر از ۵ درصد معنی‌دار است (در سطح ۱ درصد)					

است انگیزه صادرات را قطعاً کاهش می‌دهد. بنابراین تعدیل نرخ ارز متناسب با تغییرات نرخ تورم برای توسعه صادرات لازم و ضروری است.

۳- یکی از مهمترین ابزارهای توسعه صادرات طراحی استراتژی نفوذ در بازارهای خارجی و افزایش سهم بازار است. تحقق این مهم نیازمند تحصیل مزیت بازرگانی علاوه بر داشتن مزیت نسبی در سمت عرضه است. اقدامات و سیاست‌های زیر می‌توانند در ایجاد مزیت بازرگانی موثر باشند: الف) بهبود مستمر کیفیت کالا ب) توسعه صنعت بسته‌بندی پ) کاهش مداوم هزینه واحد محصول مبتنی بر بهبود بهره‌وری ج) برپایی نمایشگاه‌های بین‌المللی و حضور فعال در این نمایشگاه‌ها د) فعال کردن اتاق‌های بازرگانی و نمایندگی‌های سیاسی ایران در خارج ه) بهبود و تقویت مستمر روابط سیاسی و ی) تحقیقات بازاریابی، شناسایی، بازارهای هدف، عوامل موثر بر تحصیل و بهبود مزیت بازرگانی، استراتژی‌های نفوذ در بازارهای خارجی و ... نیازمند تحقیقات وسیع و مداوم بازاریابی است.

۴- سرمایه‌گذاری کافی و مناسب در حمل و نقل، ارتباطات و فناوری اطلاعات از عوامل اساسی و بلندمدت توسعه صادرات است. این سرمایه‌گذاری با گسترش صنایع، بهره‌برداری وسیع‌تر از معادن، بهبود ترانزیت کالا، تولید انبوه و بهره‌مند شدن از صرفه‌های مقیاس، نشر سریع‌تر و وسیع‌تر دانش و اطلاعات و کاهش قابل توجه هزینه‌های معاملات و حمل و نقل در دستیابی به جهش صادرات بسیار موثر خواهد بود.

دستیابی به جهش صادرات در بلندمدت مستلزم اقدامات اساسی‌تری است که عبارتند از تعامل فعال با اقتصاد جهانی، تسریع در الحاق به WTO، و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI). نتیجه مهم بسیاری از تحقیقات انجام یافته در این زمینه، حاکی از ارتباط شدید ورود FDI و توسعه صادرات است. میزان جذب FDI در ایران در مقایسه با کشورهای رقیب بسیار ناچیز است. درک اهمیت موضوع، نهادسازی، تقویت و جهت‌دهی مراکز تحقیقاتی، تسریع در مقررات‌زدایی، خصوصی‌سازی و کاهش تصدی‌گری دولت، بهبود فضای کسب و کار و مدیریت قوی اقتصاد کلان را می‌توان به عنوان عوامل بسیار مهم در جذب فزاینده FDI ذکر کرد.

صادرات غیر نفتی ایران در طی دو دهه‌ی اخیر افزایش محسوسی داشته است. بررسی شاخص‌های نسبت صادرات غیرنفتی به کل صادرات، نسبت صادرات غیرنفتی به صادرات نفتی و همچنین صادرات غیرنفتی به GDP گویای این واقعیت است. موفقیت نسبی ایران در بخش صادرات غیرنفتی در دو دهه‌ی اخیر معلول عوامل متعددی بوده است. در این مقاله، رابطه بین صادرات غیرنفتی و متغیرهای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رابطه مبادله، سطح نرخ ارز در بازار آزاد، پرداخت جایزه صادرات و حاشیه نرخ ارز با استفاده از آزمون رتبه‌ای اسپیرمن برای دوره زمانی (۸۵-۱۳۶۹) بررسی شده است. نتایج آماری حاکی از رابطه مثبت ورود سرمایه خارجی و توسعه صادرات غیرنفتی، اثرات منفی تثبیت نرخ ارز بر توسعه صادرات، اثرات مثبت بهبود رابطه مبادله و پرداخت جایزه بر توسعه صادرات غیرنفتی بوده است.

با توجه به نتایج تجربی مطالعه حاضر و با استناد به ادبیات تحقیق می‌توان برای توسعه و گسترش صادرات غیرنفتی، اقدامات، تدابیر و سیاست‌های زیر را پیشنهاد کرد:

۱- ترویج فرهنگ صادرات: با توجه به اهمیت زیاد توسعه صادرات در تسریع رشد اقتصادی و کاهش محسوس نرخ بیکاری لازم و ضروری است که از طریق طراحی بسته‌های مناسب آموزشی، فرهنگی، برگزاری جشن و همایش و ... فرهنگ توسعه صادرات را به طور گسترده و وسیع تبلیغ و ترویج کرد.

۲- ایجاد انگیزه و مشوق‌های مناسب و کافی برای تحرک صادرات غیرنفتی: همچنان که در متن اشاره شد توسعه صادرات غیرنفتی در ایران به دلیل اثرات منفی و بازدارنده درآمدهای نفتی و بازار بزرگ مصرف داخلی، به محرک‌های قدرتمندی نیاز دارد که می‌توان به این موارد اشاره کرد: الف) پرداخت یارانه در طول زنجیره صادرات ب) پرداخت جایزه صادرات پ) معافیت مالیاتی برای تولیدکنندگانی که بتوانند صادرات خود را سالانه به طور محسوسی افزایش دهند ج) تسهیل واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای با رویکرد توسعه صادرات د) توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری با رویکرد توسعه صادرات ه) مدیریت مناسب نرخ ارز: تثبیت ارزش پول ملی در شرایطی که اقتصاد با نرخ تورم بالایی مواجه

هفدهم، شماره‌های ۵۰ و ۵۱ پاییز و زمستان ۱۳۸۵.
مرکز آمار ایران، *ایران در آینه آمار*، سال‌های مختلف، شماره‌های مختلف.

مرکز آمار ایران، *سالنامه آماری کشور*، سال‌های مختلف.
مدنی، امیرباقر، *استراتژی‌های توسعه اقتصادی*، چاپ اول، چاپ فاروس ایران، ۱۳۶۷.

نیلی، مسعود، *اقتصاد ایران*، چاپ اول، موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، ۱۳۷۶.

وزارت امور اقتصادی و دارایی، *شناخت ساختار الگوی اقتصادسنجی ایران*، معاونت امور اقتصادی (محمد نوفرستی - عباس عرب مازار)، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۵.

وزارت بازرگانی، *هدفمند کردن یارانه‌ها و جواز صادراتی*، معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی، مهرماه ۱۳۸۳.

Alvarez, Roberto, "Explaining Export Success: Firm Characteristics and Spillover Effects", *World Development*, Vol. 35, Issue 3, pp. 377-393, 2007.

Baily, Paul, et al., "Multinationals and Employment", ILO, pp. 42-45, 1993.

Chen, Chien-Hsun, & Chao-Cheng Mai, "The Effect of Export Tax Rebates on Export Performance: Theory and Evidence from China", *China Economic Review*, Vol. 17, Issue. 2, pp. 226-235, 2005.

Cheung, Yin-Wong, "An Analysis of Hong Kong Export Performance", University of California, Santacruz, p. 1, 2003.

Dijk, Michiel Van, "The Determinants of Export Performance in Developing Countries: The Case of Indonesian Manufacturing", ECIS, *Eindhoven Center for Innovation Studies The Netherland*, Working, pp.02-01, 2002.

Dipietro, William R., and Emmanuel Anoruo, "Creativity, Innovation and Export Performance" *Journal of Policy Modeling*, Vol. 28, Issue. 2, pp. 133-139, 2006.

Filippini, Cario & Vasco Molini "The Determinants of East Asian Trade Flows: A Gravity Equation Approach", *Journal of Asian Economics*, Volume 14, Issue 5, pp. 695-711, 2003.

1. Alvarez, 2007, p. 3

2. Trindadc, 2005

3. Baily, 1993, pp. 42-45

4. Dipietro, 2006, p. 1

5. Montobbio & Rampa, pp. 5-7

6. Filippini & Molini, 2003, p. 7

7. Lall & Albaladejo, 2004, pp. 2-3

8. Sharma, 2003, pp. 2-5

9. Pfaffermayr, 2004, p. 2

10. Chcong, 2003, p. 1

11. Munemo, 2007, pp. 1-2

۱۲. وزارت بازرگانی، ۱۳۸۳، ص ۱-۲

13. Chen, Mai & Yu, 2005, pp. 2-5

۱۴. عادل آذر و مومنی، ۱۳۸۰، ص ۲۷۱-۲۷۰

منابع

آذر، عادل و منصور، مومنی، *آمار و کاربرد آن در مدیریت*، جلد دوم، تحلیل آماری، انتشارات سمت، چاپ پنجم، ۱۳۸۰.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، *حساب‌های ملی ایران*، سری‌های زمانی تاریخی ۱۳۷۹-۱۳۳۸ و ۱۳۸۳-۱۳۸۰.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، *خلاصه تحولات اقتصادی کشور سال ۱۳۸۴*، اداره بررسی‌های اقتصادی.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، *گزارش شاخص‌های قیمت*، سال‌های مختلف.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، *نماگرهای اقتصادی*، سال‌های مختلف، شماره‌های مختلف، اداره بررسی‌های اقتصادی.

سازمان توسعه تجارت ایران (شاخص‌های مهم بخش تجارت خارجی ایران طی ۸۵-۱۳۸۴ صادرات کالا ده ماهه ۱۳۸۵، شاخص‌های تجاری ۱۳۸۴)، دفتر آمار و برنامه‌ریزی سازمان توسعه تجارت ایران، www.tpo.ir.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، *قانون برنامه چهارم توسعه*، چاپ پنجم، ۱۳۸۴.

سازمان برنامه و بودجه، *مجموعه آماری سری زمانی آمارهای اقتصادی و اجتماعی تا سال ۱۳۷۵*، دفتر اقتصاد کلان، ۱۳۷۶.

کمیجانی، اکبر، *ارزیابی تحولات اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۵*، نشریه روند، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سال

- Harris, Richard G., & Nicolas Schemitt, "Strategic Export Policy With FDI and Import Substitution", *Journal of Development Economics*, Vol. 64, Issue. 1, pp. 293-312, 2001.
- Lall, Sanjaya & Manuel Albaladejo, "China's Competitive Performance: A Threat to East Asian Manufactured Exports?" *World Development*, Vol. 32, Issue. 9, pp. 1441-1466, 2004.
- Montobbio, Fabio & Francesco Rampa, "The Impact of Technology and Structural Change on Export Performance in Nine Developing Countries" *World Development*, Vol. 33, Issue. 4, pp. 527-547, 2005.
- Munemo, J., S. B. Ndyopadhyay & A. Basistha, "Foreign Aid and Export Performance: A Panel Data Analysis of Developing Countries" Working Paper, Federal Reserve Bank of ST. LOUIS, 023A, 2007.
- Pfaffermay, Michael, "Export Orientation, Foreign Affiliates, and the Growth of Austrian Manufacturing Firm", *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 54, Issue. 3, pp. 411-423, 2004.
- Sharma, Kishor, "Factors Determining India's Export Performance", *Journal of Asian Economics*, Vol. 14, Issue. 3, pp. 435-466, 2003.
- Soderling, L., "Dynamics of Export Performance, Productivity and Real Exchange Rate in Manufacturing: The Case of Cameroon", *Journal of African Economics*, Vol. 9, No. 4, pp. 411-429, 2000.
- Trindade, Vitor, "The Big Push, Industrialization and International Trade: The Role of Exports" *Journal of Development Economics*, Vol. 78, Issue 1, pp. 22-48, 2005.
- United Nations, UN Comtrade Database, United Nations Commodity Trade Statistics.

خروجی‌های کامپیوتری آزمون همبستگی و داده‌های آماری

Nonparametric Correlations

			NOX	FDI
Spearman's rho	NOX	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1.000 . 17	.904** .000 17
	FDI	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	.904** .000 17	1.000 . 17

* Correlation is Significant at the .01 Level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

			NOX	FDI
Spearman's rho	NOX	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1.000 . 17	.953** .000 17
	MER	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	.953** .000 17	1.000 . 17

* Correlation is Significant at the .01 Level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

			NOX	FDI
Spearman's rho	NOX	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1.000 . 17	-.492* .045 17
	RR	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	-.492** .045 17	1.000 . 17

* Correlation is Significant at the .01 Level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

			NOX	FDI
Spearman's rho	NOX	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1.000 . 17	-.822* .000 17
	TT	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	-.822** .000 17	1.000 . 17

* Correlation is Significant at the .01 Level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

			NOX	FDI
Spearman's rho	NOX	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	1.000 . 17	.854* .000 17
	RR	Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N	.854** .000 17	1.000 . 17

* Correlation is Significant at the .01 Level (2-tailed).

obs	NOX	GDP	MER	OER	MER/OER	PX
1359	46.10000	6298.500	234.2500	70.62000	3.317049	5.700000
1360	27.10000	7656.200	395.0000	78.33000	5.042768	6.800000
1361	24.00000	10077.90	475.0000	83.60000	5.681818	7.900000
1362	31.10000	12437.60	403.5800	86.36000	4.673228	7.800000
1363	33.10000	13558.50	610.6700	90.03000	6.782961	9.000000
1364	40.90000	14423.00	639.6400	207.3000	3.085576	12.80000
1365	70.40000	14660.80	815.1700	217.5000	3.747908	38.20000
1366	854.1000	17924.40	1134.600	221.5000	5.122348	79.40000
1367	745.0000	20200.10	954.1700	237.1000	4.024336	84.50000
1368	956.1000	25079.40	1431.300	299.0000	4.786957	88.30000
1369	1596.600	34505.60	1525.800	394.3000	3.869642	100.0000
1370	3692.700	48427.80	1535.200	511.7000	3.000195	152.7000
1371	4359.500	64501.70	1624.500	686.2000	2.367386	163.0000
1372	6782.100	100124.3	1968.800	1222.500	1.610470	173.7000
1373	13565.40	131771.4	2602.200	1750.000	1.486971	248.2000
1374	10541.00	188184.3	4049.300	1750.000	2.313886	383.1000
1375	11322.50	248971.6	4438.000	1751.720	2.533510	436.0000
1376	11903.60	291768.6	4782.000	1752.500	2.728673	100.0000
1377	17184.30	328521.7	6468.000	1752.500	3.690728	121.9000
1378	31161.00	434384.6	8657.680	1752.500	4.940188	195.9000
1379	33772.70	576493.1	8188.130	1752.500	4.672257	234.5000
1380	36155.00	664620.0	8008.450	1752.500	4.569729	233.4000
1381	41947.00	917035.0	8019.000	7958.000	1.007665	257.5000
1382	54956.00	1095303.	8333.000	8282.000	1.006158	282.0000
1383	65715.00	1384819.	8747.000	8719.000	1.003211	345.4000
1384	95188.00	1687905.	9042.000	9026.000	1.001773	411.0000
1385	120405.0	2038432.	9226.000	9206.000	1.002172	481.1000

obs	PM	PX/PM	FDI	DUM	R4
1359	21.40000	0.266355	NA	0.000000	0.731920
1360	23.60000	0.288136	NA	0.000000	0.353961
1361	26.20000	0.301527	NA	0.000000	0.238145
1362	27.40000	0.284672	NA	0.000000	0.250048
1363	28.40000	0.316901	NA	0.000000	0.244127
1364	30.60000	0.418301	NA	0.000000	0.283575
1365	39.60000	0.964646	NA	0.000000	0.480192
1366	52.70000	1.506641	NA	0.000000	4.765013
1367	65.70000	1.286149	NA	0.000000	3.688101
1368	74.40000	1.186828	NA	0.000000	3.812292
1369	100.0000	1.000000	0.200000	0.000000	4.627075
1370	120.9000	1.263027	0.500000	0.000000	7.625166
1371	167.9000	0.970816	1.000000	0.000000	6.758737
1372	213.7000	0.812822	20.32000	0.000000	6.773680
1373	314.2000	0.789943	187.6530	0.000000	10.29465
1374	540.0000	0.709444	122.7380	0.000000	5.601424
1375	697.2000	0.625359	67.00400	0.000000	4.547707
1376	100.0000	1.000000	174.8390	0.000000	4.079808
1377	110.0000	1.108182	5.840000	0.000000	5.230796
1378	134.2000	1.459762	1049.296	0.000000	7.173597
1379	152.1000	1.541749	438.6690	1.000000	5.858301
1380	153.3000	1.522505	67.99100	1.000000	5.439951
1381	159.7000	1.612398	612.9650	1.000000	4.574198
1382	167.3000	1.685595	1357.626	1.000000	5.017424
1383	191.5000	1.803655	2702.738	1.000000	4.745385
1384	204.2000	2.012733	4275.453	1.000000	5.639417
1385	224.0000	2.147768	10277.82	1.000000	5.906746